

«ИРС» - ин Түркия вэ Кипр Сәфәри

Эзизә Чәфәрзәдә

РЕСПУБЛИКАМЫЗДА «Ирс» комитетинин жарандыгы «Эдәбият вэ инчәсөнәт» гезетиндәки мөлүмәттан айдандыр «Ирс» вахтиле вөтөндөн мухтәлиф сәбәбләр хуәсуилә тәгитләр үзүндән башга јерләре сүрүлүш, ја да панәһ кәтирмиш олан шаир, јазычы вә әдипләримиздин јарадычылыгындан галан иләри тоглама, мүејәнләшдирмәк, елми, әдәби тәдгигинә, үзә чыхарылыб нәшр едилмәсине јардым кәстәрмәк, онларын хәтирә кечәләрини кәтирмәк кими мүһүм мәсәд гәјүмшүдүр гарышына. Вах, елә вә мәсәдлә дә Түркиядә олдуғум заман әсримиш әвәлләриндән башла, јарәј јарадычылыгы бу вә ја башга шәһидлә Түркия илә бағлы олан шәһәрләримиздән һүсәјн Чәвид, Мәһәмәд һәди вә башгаларынын әсәрләрини нәшр олуна биләчәји мәчмуәләрлә марағландым. Ангарәдә Јашәјән әдипләрдән Билкә Ерчиләсун «Сәрвәти-фунун» мәчмуәси илә ил, кили бир китабыны мәнә вермишди. Һәмин китабы охујуб Билкә ханымнә тәдгигат гәбиләјјәтинә вә марағ дәирәсинә бәләд олдуғумдан сонра ондан хәһиш етди ки, «Сәрвәти-фунун» дөврү тәләсиз шаиримиз Мәһәмәд һәдинин дә әсәрләри илә марағлансым. Нәтичәдә Билкә Ерчиләсун бу илә мај—јун күнләриндә Гәјсәријә шәһәриндә кәчирилән Бөјүк Азәрбајчан конгресиндә, Мәһәмәд һәдинин «Шәһбәл» вә башга мәчмуәләрдән тапдығы дөрд орижинал шәһри һағгында мөлүмәт верди. Һәмин мәғәлә вә шәһәр республика елми журналларындан бириндә чап олуначадыр. Билкә ханым тәдгигатыны давам етдирив вә даһа дә мөвзусуну кеңишләндирәб бу дөфә Мәһәмәд һәди, һүсәјн Чәвид, Әһмәд бәј Ағаоғлу, Әли бәј һүсәјнзәдә вә башгаларынын да һәмин дөвр мөтубатында чап олуначадыр әсәрләрини тәһлиф үзә чыхармағ мәсәләсә илә мәшғүлдүр. Сон көрүшүмүз дә мәнә бу мөвзүә һәср олуначуду вә мән она «Ирс»нн үзүкү кими артығ биләвәситә бу ишин онун фәалләјјәти илә әләғәдәр олачәғины билдирдим.

Мәнә елә кәлир ки, Билкә ханым нә гәдәр бу мәсәлә илә бағлы, марағлы олса да, о, јалныз бизин әдәрины чәјдишим шәхсијәтләри арасыра биләр. Одур ки, республиканын өзүндән әрәб әлифбасыны билән вә әсрин әвәлләриндә әдәби фәалләјјәтдә олан башга шаир вә јазычыларымызы таныја билән адам Түркияјә, хуәсуилә Истамбул шәһәринә езам едилмәлә дәр.

«Ирс»нн вәзифәләрини нәзәрә аларак Түркиядә әзилләримнәкә әвәлләри илә марағландым. Уәуәләјјән бир бәкәт кими сәләдәләрә икәт кәлир ки! Догрусу, профессор Әһмәд Чәфәроғлулуң гызы Назан ханымнн Истамбулда јашадығыны, дини бир музейнә мүдирә олдуғуну билдирдим, бир дөфә һәтта өтәри көрүшүмүдүм дә. Амма бу дөфә она «Ирс»лә бағлы мүрачәт етдикдә, үзү күлдү вә гаршында елә сәһифәләр ачды ки, бу гәдәйин һеч бир заман көрмәдијә ата јурдуна мәнәбәттини ифәдә етмәк чәтиндир мөним үчүн. Назан ханым чәтиндир гонағ евинә икә бөјүк чанта долусу материал кәтирмишди. Ону да дәјим ки, Түркияјән Әмирған бәкәсиндә Шәрифләр јалысы адланан бу бина гәјри-әди көзәлдә илә нисаны вәләһ едир вә елә Назан ханымнн кәтирдәји китаблар,

журналлар әлјазылары кими дә әзәли әбидәдир, нисан зәкәсынын, көзәлик дүјүмунун мүчәссәмәси... Назан ханымла бирликдә кәтирдәји материалларла таныш олдум. Онларын ичәрисиндә Түркияјә чох алимнн «Һочам» — «мүәллимин» әдләндирдығы, чидди алим, мөрһум проф. Әһмәд Чәфәроғлулуң һәјәтыны, јарадычылығыны мухтәлиф чәһәтләрдән ишығлавыран мәғәләләрә, китабларә раст кәлдим. Амма булар төкчә Әһмәд Чәфәроғлу илә дәјил, үмумијјәтлә о дөврдә Истамбулда фәалләјјәт кәстәрән бир чох әзәриләрин һәјәт вә фәалләјјәти илә бағлыдыр.

Һәр шәјә күманым кәләрди, амма икә шәјә јох: буларын бирә о иди ки, мән ејни бир күндә, ејни бир саатда мөрһум Әли бәј һүсәјнзәдәнин икә гызы илә таныш олдум, сәсләрини вә сурәтләрини лентә алдым. Вә шәкәл онларын шәкәлдир. Мәндән сол да әдибин бөјүк гызы Сәидә Сантур, сағда Фәјзәвәр ханымдыр. Сәлим Туран адлы бир гәрдашларынын Франсада јашадығыны, вәтәнлә һеч бир ил, киси олмадығыны тәәссүлә гәјд етдиләр. Сәидә ханым атасынын чәкдији «Әмәр Хәјјамын рәсми», «Сүләмәнијә түрбәси»нин фотосурәтидир. Бир дә атасынын бијис вә гәрдашы арвадынын рәсми. Әсәрләр јағлы боја вә сулу боја илә чәкилмишдир. «Јанымыңа әлибәш кәлмәк истәмәдим, һәләлик буналары апарын вәтәнә, — деди, — бир дә бу атам һағгында библиографиядыр. Кәләчәјинә бахарығ».

Икәнчә көзләмәдијим шәјә Зәрифә ханым Күрдәмирлә көрүш иди. Мән ону сәдәчә бир әзәри гызы кими танымағ истәмимшдим. Јанымә гөвһүлгә кәлди. Вә бир алам ачды: Сон дөмә, Зәрифә Күрдәмир Әлимәрдән бәј Топчубашовун нәвәси, Сәһән бәј Зәрдәбин нәтичәсијүш. Мәнә икә шәкәл, Әлимәрдән бәј Топчубашов һағгында франсызчә јазылмыш икә мәғәлә, башлычәсә Әлимәрдән бәј Исмајыл бәј Гәспирәлинин јаздығы мөктубларын фотосурәтини кәтирмишди. Бу он беш мөктуб о заманкы зијалыларымызы марағландыран бир чох мәсәләләри тәдгигатчылар үчүн әдһинләшдирә биләр. Мәсәлә бунадыр ки, һәлә 1961-чи илдә мән Исмајыл бәј Гәспирәлинин бир мөктубуну тапмышым. Республика Әлјазмалары Институтунда чалышдығым заман фрагментләр ичәрисиндә раст кәлдим бу мөктуб «Молла Нәсрәддин» мәчмуәсинин нашири, бөјүк драматург вә әдибимиз— Мирзә Чәлип Мәммәдгулузәдәјә јазылмышды. «Төрчүман» гәзетинин баш рәдәктөрү Исмајыл бәј Гәспирәли Мирзә Чәлиплә хәһиш едирди ки, Мәһәр әлјахты Гәһнәрдә әрәб дилиндә нәшр етдији мәчмуәдә «Молла Нәсрәддин»дәки Шәрг әләми үчүн мүштәрәк олан фелјетон вә карикатуралардан истифа етмәк үчүн она ичәзә версин. Бу һәмин Исмајыл бәј Гәспирәли иди ки, 25 ил нәшр етдији «Төрчүман» гәзет бүтүн түрк дили аңлашылан өлкәләрдә Македониядан тутмуш Һиндистаначан һәр јердә јайылмышды. Бу һәмин Исмајыл бәј Гәспирәли иди ки, о заманкы чар маариф назирини онуң һағгында демимди: Уч јүз ил әрзиндә татарлар үчүн Романовлар

сүләләсинин етмәдијини үч илдә Исмајыл бәј етди.

Догрудан да, Исмајыл бәј Гәспирәли зәманәсинин ән зијалы маариф пәрвәр шәхсијәтләриндән бири олмуш, «үсули-чәдид» мөктубләри, пираәтханә вә китабханалар ачылмасында, бир сөзлә мәдәни-маариф сәһәсиндә мүһүм ишләр көрүшү, төкчә јашадығы Крым—Бахчасарај бәлкәсиндә дәјил, һәмчинин Волгабоју — Едил татарлары үчүн әвәзиз хидмәтләр кәстәрмишдир. Онуң Азәрбајчан зијалылары илә әләғәсинин өјрәнилмәси вәчиб мәсәләләрдәндир. О заман, јәни 1961-чи илдә «Азәрбајчан» журналынын 1-чи нөмрәсиндә мөшим мөғәләм чыхандан сонра Казандан ким исә мөрһум Шыхәли Гурбанова шикәјәт мөктубу јазмышды ки, сәидә бир Чәфәрзәдә пантүркист, панисламист Исмајыл бәјн тәрифләмишдир, төдбир көрүп. Әлбәттә, Шыхәли Гурбанов Гәспирәлинин фәалләјјәтини өз тәдгигатлары заманы өјрәнимәш дәјилдә вә мәнә төкчә мөктуб һағгында бир нәчә сөз дәјиб күлдү, «ағачы ичәндән гурд јәјәр» — деди, дүзүмүң, Чәзәланәдәмсә да, үрәјимдә һәр бир маарифпәрвәр миллиәтини сәвәһ адата пантүркист ады јайышдыранларә иһрәтим артыды.

Бир сөзлә, Зәрифә ханымнн икә мәнә кәстәрдији мөктублар рус дилиндә Әлимәрдән бәј Топчубашовә јазылмышдыр, әски рус хәттилә, охујуб төрчүмә етмәк вә башлычәсә, нәшр етдирмәк зәрурдир ки, бу дә «Ирс»нн биләвәситә иһшидр.

Елә бурада икәнчә бир гәрибә мөчүзә баш верди. Мөним марағлы мөрән вә вахтилә Исмајыл бәј Гәспирәли һағгында јаздығымы еһшидр Зәрифә ханым деди ки, Гәспирәлинин нәвәси Зәһрә ханым мөним тоншумдур, истәсаниз сизн көрүшүрдә биләләр. Ады кими зәрифә Зәрифә ханымнн бағрыма басдым: «Истәсәниз дә сөздүр? Урәјим төкүлүр арзудан».

Сәһәри күнү Зәрифә Күрдәмир Зәһрә ханымла бирликдә јанымә кәлди. Зәһрә ханымнн кәтирдикләрини тәсвир етмәздән әвәл демәлијим ки, мән мүрачәт етдијим бүтүн танышлардан јалныз фотосурәтләр вермәләрини хәһиш едирдим. Нәзәрә алмыдым ки, буналар әзилләрин сон јадикары ола биләр, вермәјә үрәклерн кәлмәз. Һәм дә буналары сәрһәддән бурәхмаја биләләр. Амма Зәһрә ханым бабасынын онда олан о азачык о әзиз јадикарларынын һәмәсыны өзү дә әстәткә кәтирмишди. «Истәсәниз кәлиң, Зәһрә ханымла дә сордум. Гәмләјдисдә дә, суалымә күлдүсәди: «Аллаһ мәнә оғуддан оғулу, гыздан гызы әсиркәммәшидр. Амма көрүрәм ки, ОРАДА буналарын гижәтини даһа јашы билирләр. Аларын, ОРАДА јашы галар».

Учүмүз дә көврәлимишдик, үч икәтијәр гәдһн кәдәрини гәлбинә Јоғруб кәтирдәји гижәтлә јадикарлары нәзәрдән кәчирмәјә башладыр. Буналар дөрд фотосәклин әсли (бири Бәкүлда 1919-да ачылмыш гыз мөктеби мүәллимләринин коллектив шәкәлдир), Исмајыл бәјн сәкниз мөктубун әсли, Бакы илә бағлы бир програм вә башга материаллардыр. Зәһрә ханымнн тәхәллүсү, Көјкәлүдү,

шаирлик гәбиләјјәти дә вармыш, һәм дә бизин о ағыр күндәримиздә бир мәрсия јазыбмыш вә бу парчаны јанымдачә бир ағ вәрәгә гәјд едиб мәнә бағышлады:

Бу гәраплаг кечәләрдә
Јазы ағлар, Араз ағлар.
Шаһи гәрәбан ағлар,
Гәра бағлар аналар,
Гәра бағлар «Гәрабағ»лар,
Күл бәновшә пәришаң,
Гәрәфилләр гәһ ағлар.
Зәһрә КӨЈКӨЛ.

Ону да гәјд едим ки, Зәһрә ханымнн Азәрбајчанә бағлылығы еләдир ки, мән онуң јазысыны һеч бир дәјишлик етмәдән јалныз әлифбаны чәвирмишәм. Сонра өјрәндим ки, Зәһрә ханымнн анасы Шәғиғә ханым Азәрбајчан Демократик Чүмһүријәт башчысы Нәсиб бәј Јусифбәјовун арвады иһиш. Ана Гәспирәли ата Әзәд... Бу иһиш Зәһрә ханымнн даһышдыран.

Мөчүзәләр төк баш вермир ки, дунјадә, Түрк Дунјасә Арашдырмалары Вөгфини башканы др. проф. Туран Јазған телефонла хәбәр верди ки, сәни Кипрә дө вәт едирләр. Һәм көрүш, һәм дә онларын Барыш бајрамында иһтирак етмәјә. Тәәччүб, ләймә, сонин Анкара телевизиясында чыхышыны көрүб таныырлар, далғаларда көрүш Әззурум радиосунда еһшидр билдирләр. Кетмәк истәјир, сәвәһ арлычә машын көндәрәк.

Кетмәк олардымы? Нағлы кими кәлирди мәнә.

Тәјләре бизн бир саат 20 дөгигөдән сонра Киприн јени шәһид тәјләрәни Әрчанын ады верилмиш аэропортунә еһшидр: Көчә јеридән кечсә дә бизн, тәнтөнә илә гаршылајыб, Киприн пајтахты Ләфкоке шәһәриндә јерләшән «Сарај» мейханханасына кәтирдиләр. Көчә гаршыланарына дә, күндүз Азадлығ мейданына јолланаркән дә икә-үч кипрли хуәсилә Јанымыз

дан ајрылмырды. Буналар азадлығ үғрунда мүбаризә ветеранлары Ибраһим Көкбөрү вә Јылмаз Сәрпәр, еләчә дә Кипрдәки Азәри тәләбәләр чәмијјәтинин сәдри Әһад иди. Гаршылајанлардан Ибраһим Көкбөрү мәнә бирчә дәнә гырмызы гәрәфилә верди... Елә билдим әлим јанды, башга верилән күлләрә көнүм сәнинмишдәсә, бу бирчә гәрәфил гәлбимә ағлатды: «Гырмызы гәрәфил биздә артығ шәһидләрин рәманш чәвирлиб» дедим. Кәләрлә күлүмсәди Ибраһим, «елә мәнә дә онуң үчүн кәтирмишәм» деди.

Һәрби парад сәһәр саат 10-да башланды. Кипрә Барыш бајрамынын 16-чы илдәнүмүнә һәср олунаш бу бајрамда јығыланылары Кипр түркләринин сәвинлиси, президент Рауф Дәнтәшт тобрик етди. Мейданнн ортасындакы Ататүрк һәјкәли өнүгә әкәнилләр гојулду. Мән дә әзәри түркләри тәрәфиндән әкәли гөјүм. Мәрсимдә иһтирак едән јекәнә гәдһн иди. Бирдән иһиң чалыды вә бојубуқуну бир әскәр Киприн гызыл әлүлдүзү ағ сүлһ-барыш бағрағыны мейдана кәтирди, әскәр ирәллидикчә мөшүр шаир Ариф Нияд Асјяндын бу бајраға иһафә етдији «Бајрағ» шәһри тәсирин бир әр сәси илә мей-

сулаләсинин етмәдијини үч илдә Исмайл бәј етди.

Доғрудан да, Исмайл бәј Гаспиралы зәманәсинин ән зиялы маариф-пәрвәр шәхсиятләриндән бири олмуш, «үсули-чәдид» мәктәпләри, тиравтхана вә китабханалар ачылмасында, бир сөзлә мөдәни-маариф сәһәсиндә мүнүм ишләр көрүмш, төкчә јашадығы Крым—Бахчасарај бөлкәсиндә дејил, һәмчинини Волгабоју — Едил татарлары үчүн әвәсиз хидмәтләр көстәрмишидр, Оунун Азәрбајҗан зиялылары илә әлагәсинин өјрәнилмәси вәчбә мәсәләләрдәндир. О заман, јәни 1961-чи илдә «Азәрбајҗан» журналынын 1-чи нөмрәсиндә мөшим мөғаләм чыхандан сонра Казандан ким исә мәрһум Шыхәли Гурбанова шикәјәт мәктубу јазмышды ки, сәлә бир Чәфәрзәдә пантуркист, панисламист Исмайл бәји тәрифләмишидр, төдбир көрүн. Әлбәттә, Шыхәли Гурбанов Гаспиралынын фәалијәтини өз тәдғигатлары заманы өјрәнмәмиш дејилди вә мәнә төкчә мәктуб һаггында бир нәчә сөз дејиб күлдү, «ағачы ичидән гурд јејәр» — деди, дүзмүш, Чәзаланмәдысы да, урәјимдә һәр бир маарифпәрвәр милләтинин севәл адала пантуркист ады јашышдырларла нифрәтим артыды.

Бир сөзлә, Зәрифә ханымнын ичидән мәнә көстәрдији мәктублар рус тилиндә Әлимәрдән бәј Топчубашова јазылмышдыр, әски рус хәттилә, охујуб төрчүмә етмәк вә башлычасыла әшр етдирмәк зәруридр ки, бу да «Ирсин биләваситә ишидр.

Елә бурада икинчи бир гәрәибә мөчүз баш верди. Мөним марағымны мөрән вә вахтилә Исмайл бәј Гаспиралы һаггында јаздығымы ешидән Зәрифә ханым деди ки, Гаспиралынын нөвәси Зәһрә ханым мөним гошундур, истәсәнзи сизин көрүшдүрә биләрәм. Ады кими зәриф Зәрифә ханымны бағрыма басдым: «Истәсәнзи дә сөздүр? Урәјим төкүлүр арзудан».

шайрлик габилјјәти дә вармыш, һәм дә бизим о ағыр күндәримиздә бир мәрсијә јазыбмыш вә бу парчаны јанымдача бир ағ вәрәгә гејд едиб мәнә бағышлады:

Бу гаранлаг кечәләрдә
Јазы ағлар, Араз ағлар.

Шамн гәрәбан ағлар,
Гара бағлар аналар,
Гара бағлар «Гарабағ»лар,
Күл бәновшә пәришан,
Гөрәнфилләр ган ағлар.

Зәһрә КӨКҖӨЛ.

Ону да гејд едим ки, Зәһрә ханым Азәрбајҗана бағлылығы еләдр ки, мән оуну јазысыны һеч бир дәјишинлик етмәдән јалныз әлифбаны чевирмишәм. Сонра өјрәндим ки, Зәһрә ханымнын анасы Шәфигә ханым Азәрбајҗан Демократик Чүмһуријјәт башчысы Нәсиб бәј Јусифбәјовун арвады имиш. Ана Гаспиралы ата Азәри... Бу имиш Зәһрә ханымны данышдырар.

Мөчүзәләр төк баш вермир ки, дунјада, Турк Дунјасы Арашдырмалары Вәгфинин башканы др. проф. Туран Јазган телефонла хәбәр верди ки, сәни Кипрә дә вәт едирләр. Һәм көрүш, һәм дә онларын Барыш бајрамында иштирак етмәк. Төвчүбәләмә, сәнин Анкара телевизјасында чыхышыны көрүб таныјырлар, дағларда көрүш Әззурум радиосунда ешидиб билирләр. Кетмәк истәјир, еөнә, ардынча машын көндөрәк.

Кетмәк олардымы? Нағыл кими кәлидрди мәнә.

Төјјәрә бизи бир саат 20 дәгигәдән сонра Киприн Јени шәһид төјјәрәчи Әрчанын ады верилмиш аэропортна ендирди: Кечә Јарыдан кечсә дә бизи, төнтөнә илә гаршылајыб, Киприн пајтахты Ләфкоше шәһәриндә Јерләшон «Сарај» мейманханасына көтирдиләр. Кечә гаршыланаркән дә, күндүз Азадлығ мейданына Јолланаркән дә ики-үч кипрли хусусилә јанымыз

данын үзәриндә јайылмаға башлады:
Еј мәнә көјләрин бәјаз вә

гызыл сүеү!
Гыз гардашымын көлинији,
шәһидимин сон өртүсү!

Сәнин дастаныны охудум, сәнин дастаныны јазачағым.

Саваш бизи гарды дағларда көтүрдүү күн,
Гызыллығымда ысындығ,
Дағлардан чөлләрә дүшүрдүү күн.

Көккөнә сәгымдығ,
Еј шимди сүзәкү, рузкарда

далғалы, Барышын көјөрчини, савашын гарталы...

Јуксәк јерләрдә ачан чичәјим,
Сәнин алтында доғулдум,
Сәнин дибяндә өләчәјим!

Шанрин гөлбәдән кәлән сөзләри бу төсирли ифадә урәкләрә ишләјирди, Һәрби парад башланды. Көјүн үзүндә төјјәрәләр, вертолётлар көрүлдү. Парашутичүләр бир-биринин ардынча һава марағлы фигурлар көстөрüb мейданын дүз ортасына ендиләр. Ордунун (Бәли, ордунун! Чәми 160 минлик Кипр турк дөвләтинин гырх минлик ордусу вар!) мухтәлиф бөлмәләри: һава, дәниз, гуру, механикләшдирилмиш вә с. гошун нөвләри мейданан кечдикчә, мөним көзләрим јашарыды. Ағлајырдым. Чүнки мөним Шималда Једди, чәнубда 24 милјонлуғ милләтминин өз гошуну, ордусу јохдур. Ермәзин екстремистләринин (мөләмдур ки, инди Ермәнистанын јүз гырх минлик рәсми гошуну вар!) әлиндә ачиз галмышығ. Күндә сөрһәд рајонларымызда, 154 нөндимизин әһалисинин һөјәти төһлүкә алтындадыр. Дәрдим көксүмә сығмырды...

Ахшам президент Рауф Денкташ Барыш бајрамы мүнәсибәтилә гөбул гонағлығы вермишди. Мәни дә дә вәт етдиләр. Бурада јенә дә мачәра, мөчүзә долу һөјәтин марағлы бир сәһи. Фәси ачылды мөним үчүн: мөнимлә таһныш едилән назирләрдән бири доғмача гардашым, милләттин, һәмјерлим, Һәсән Јумут вә турк көзәли Севинлә олды. Һәсән бәј артығ јанымдан ајрылмырды. Кечә ханымны илә бирлик дә мөни мейманхаја өтүрдү, сәһәр кәлиб мейманхаја әвәлчә сөһбә аларды, сонра евиндә мәнә «өз хәзинәсини» — Азәрбајҗан мусигиси валлары вә касетләри көстөрдү.

Бу күн Газах шайри, ССРИ Али Совети депутаты, Мухтар Шаһанов да кәлиб чықты вә һәрби парадда чәтә билмәдијиндән тәсәвүфләндән «Биз гошунла гисән бәј оқиз» «Шәһидләр музейи»не апарды. Музей урәјимни көз бағламамыш јарасына дүз сәнди санки. Көјнәјирдим. Ким билир... Бизин торпағын да азадлығы урунда гурбан кәдәләри үчүн бәлә мөһтәшәм вә әнкин музей јарадылачакмы? Музейин хусуси албому да нәшр едилмишидр. Һөнкүрмөмәк үчүн өзүмү зорла сахлајырдым. Гөфил күллә гурбанлары, дејүш мейданы, көрпәсинин чәнәзәси үстүндә ағлајан ана! Нә гөдәр тәле бирлији, дәрл бирлији вар иди бу музей експонатларында...

Бу күн Кипрә чыхан бүтүн гәзәтләр ахшам бизимлә (Газах шайри Шаһанов вә мән) көрүш олачағы һаггында елан вермишди. Јерли радио бир нәчә дөфә һөмин еланы оху-

мушду. Одур ки, ахшам саат 5-дә башланан көрүш зальида — «Чағлајан» дә адам олиндән төрпәнемәк мүмкүн дејилди.

Көрүшү Ибраһим Көкбөрү ачды. Һаггымызда хусуси данышды. Мәсәлә бундадыр ки, биз Кипр туркләрини дөмәк олар ки, танымырығ. Амма бизим о күнләримиздә, о гара, галлы јанвар күнләриндә Кипр туркләри ајага галмыш имиш, онларын еләдринин үзәриндә матәм да бајрағлары дағаланырмыш, оғланлар алынларына, гызлар башларына гара бағлајыбмыш. Вә төкчә бу дејил. Кипрлиләрин «Миллијјәтчи Дүшүнчә Дәрәји» башканы Јылмаз Сарпарин имзаләдығы етираз мәктубу, М. С. Горбачова верилмәк үчүн сәһәрә төғдим олунмушдур. 26 јанвар, чүмә күнү бүтүн Кипрдә Јас күнү елан едилмиш, һөмин күн Чамидә дуалар охунмуш, митинг кечирилмиш, һафтадә бир күн Азәри туркчәсиндә радиода верилмиш верилмәси гөрарлашдырылмыш, Азәрбајҗан истиғлалјјәт елан едәрә, ону рәсән танымағ, мадди јардым вә с. ир гөрарлашдырылмышдыр. Һөмин күн үчүн бәлә бир «ЧАҒЫРЫ» верилмишидр (е'лан) «Азәрбајҗан шәһидләри үчүн 26 оғат (јанвар) 1990 чүмә күнү саат 11.30-да Сәлимијјә чәмәсиндә охулулачак мөвлидә иштирак етмәк үзәрә саат 10-да Шәһидләр абидәси өнүндә топланалым. Тәртиб комитәси».

Демәлијәм ки, бүтүн о «Азәрбајҗан, сәнинләјик» төрәниндә Ибраһим Көкбөрү, Јылмаз Сарпар, Әһмәт Әтүкән, Ләтифә Биркән, Соһа Көкбөрү, Сумер Шәһидоғлу, Јусејин Аласја, Еркин Арығы вә оныларла башгалары јакындан иштирак етмишләр. Кипрлиләр бу мүнәсибәтлә хусуси гәзет нөмрәләри вә журналлар, топдулар чап етмишләр. «Кыбырс турк халғынын» имзасы илә «Еј турк кончилији вә турк халғы» башлығы алтында Мүрачәтнамә дәрч едилмиш, БМТ-јә, Түркијәдәки Сәфирликләрә ети. раз мәктублары көндәрилмишидр.

Көрүшдә Турк Дунјасы Арашдырмалары Вәгфинин башканы др. проф. Туран Јазган, газах шайри Мухтар Шаһанов вә мән чыхыш етдик, суалларла чаваб вердик. Мәнә сөз верилән дә залдакыларынын һамысы ајага галды вә өзүнүн Азәрбајҗана мәнәбәттинин сүрәкли алтышларла нумайиш етирдирди. Демәлијәм ки, һәм һәрби парад, һәм дә һөмин көрүшү кипрлиләр дәрчә адыб мәнә вердиләр. «Сәләм, чыкышлар заманы... Киприн турк һисәсинә кәлән илк Азәри јазычысыны чичәкләрә гөрг едирләр.

О бирсин күн јенә дә Һәсән бәј мән вә Шаһанову Кипр Барышы урунда һөләк оланларын гардашлығ мөзарларына, шәһидләр мөзарлығларына апарды. Кипрә сәләпәнмиш гардашлығ мөзарларындан үчүнү зиярәт етдик, кипрлиләр өз шәһидләринин мөзарындан торпағ көтүрүб бир торбаја јығдылар вә мәнә вериб деди: «Апар!» Дуамыла бирликдә шәһидләринин мөзарына — торпағына гарышдыр буну вә де ки, биз дә оныларлајығ. Биз дә чән Азәрбајҗанлајығ. Дәркәмиздә көрдүјүнүз кими, — сизинләјик! Сиз төк дејисиниз».

Сәһәри күнү Зәрифә Күрдәмир Зәһрә ханымла бирликдә јаньма кәлидләр. Зәһрә ханымны көтирдикләрини тәсвир етмәздән әвәл демәлијәм ки, мән мүрачәт етдијим бүтүн танышлардан јалныз фотосурәтләр вермәләрини хәһиш едирдим. Нәзәрә алардым ки, бунлар әзизләрин сон јадикары ола биләр, вермәјә урәкләри кәлмәз. Һәм дә бунлары сәрһөддән бурхамја биләрләр. Амма Зәһрә ханым бабасынын оғла олан о азамат о өзиз јадикарларынын һамысыны оғула әвәлчә көтирмишди. «Кәдү урәјимиз кәлиди, Зәһрә ханым?» — дүмдүмдә: «Аллаһ мәнә оғудан оғулу, гыздан гызы әсиркәмишидр. Ахшам көрүрәм ки, ОРАДА бунларын гәришәни даја јакшы билирләр. Ага, гәришә ОРАДА јакшы галар».

Утүртү дә көрәлимишидик, үч ичидән галын көдәрини гөлбинә јоғудуб кәтирдирји гимәтли јадикарлары мөнимдә кечирмәјә башладығ. Бунлар 1919-фотосхәлији әсли (бир Бәләмдә 1919-да ачылмыш гыз мәктәби мөғаләмләринин коллектив шәһидләри), Исмайл бәјин сәккиз мәктубу, әски ескә Бакы илә бағлы бир проғрам вә башга материаллардыр. Зәһрә ханымнын төхәллүсү. Көјкәлдүр,

дан ајрылмырды. Бунлар азадлығ уғрунда мубаризә ветеранлары Ибраһим Көкбөрү вә Јылмаз Сарпар, еләчә дә Кипрдәки Азәри төләбөләр чөмијјәтинин сәдри Әһәд иди. Гаршылајанлардан Ибраһим Көкбөрү мәнә бирчә дәнә гырмызы гөрәнфил верди... Елә билдим әлим јанды, башга верилән күлләрә көнүлү сәвинмишидсә, бу бирчә гөрәнфил гәлимини ағалды: «Гырмызы гөрәнфил биздә артығ шәһидләрин рәһимнә чәришләр» деди. Көдәрлә күтүмсәди Ибраһим, «елә мәнә дә оуну үчүн көтирмишләр» деди.

Һәрби парад сәһәр саат 10-да башланды. Кипрә Барыш бајрамынын 16-чы илдөнүмүнә һәср олунмуш бу бајрамда јығыланлары Кипр туркләринин сәвинлиси, президент Рауф Денкташ төбрик етди. Мейданын ортасындағы Атагүрк һәјкәли өнүнә әкдилләр гојулду. Мән дә азәри туркләри төрәфиндән әкдил гојдум. Мәрасимдә иштирак едән јекәнә галды идим. Бирдән һәм чылынды вә бојлу-бухунлу бир әскәр Киприн гызыл ајудулаулағ сулһ-Барыш бајрамыны мейдана көтирди, әскәр ирәлидикчә мөшһур шайр Ариф Нийад Асјанын бу бајраға итһаф етдији «Бајрағ» ше'ри төсирли бир әр сәси илә мей-